

VAN FREELANCE IMAM NAAR PROFESSIONEEL ISLAMITISCH GEESTELIJK VERZORGER

Door: Drs. Theo A.R. de Zwart, MA*

Mohammed Ajouaou is Hoofd Islamitisch Geestelijke Verzorging bij het Ministerie van Justitie en promoveerde op 9 juni jl. aan de Universiteit van Tilburg op een onderzoek naar het werk van islamitisch geestelijk verzorgers in gevangenissen in Nederland. Het beroep en de opleiding daarvan staan nog in de kinderschoenen en Ajouaou geeft een aanzet tot een profienschets voor het beroep islamitisch geestelijk verzorger. Hiermee heeft hij een wetenschappelijke bijdrage geleverd aan een nieuw perspectief in de geestelijke verzorging: 'het islamitisch perspectief'.

1. U bent hoofdimam bij het Ministerie van Justitie.
Hoe ziet uw gemiddelde werkdag er uit?

Ik ben hoofd van alle Imams bij justitie of beter gezegd: Hoofd van de Dienst Islamitisch Geestelijke Verzorging bij Justitie. Ik ben theoloog en bestuurder, geen geestelijke. Mijn hoofdtaak bij mijn benoeming medio 2007 was om de freelance en stuurloze islamitisch geestelijk verzorgers te leiden naar een volledig in de Dienst Geestelijke Verzorging geïntegreerde ambtelijke dienst. Allen moesten toen een nieuwe selectie ondergaan op hun ambtelijke en religieuze bekwaamheid en geschiktheid. Een werkdag toen zag er ook heel anders uit dan nu, drie jaar later.

Ik heb formeel een werkweek van vier keer 9 uur. Het werk is afwisselend. Ik besteed nog steeds veel aandacht aan de inbedding van de islamitisch geestelijken in een ambtelijke organisatie en het

begeleiden van de medewerkers om nog professioneler te voorzien in de zorgvraag van de gedetineerden. Ik leid één van de meest diverse personeelsbestanden in een rijksorganisatie: ruim dertien etniciteiten met zeer diverse religieuze stromingen. Een vast onderdeel van mijn werkdag is het vragen naar het welzijn van de medewerkers. Ik bel eind van de dag en vraag wat ik voor ze kan doen. Geestelijk verzorgers hebben een zwaar beroep en geven veel, maar ontvangen ook graag aandacht.

2. Imam achter tralies. Is de titel van uw proefschrift als knipoog bedoeld?

Ja. Maar zo'n titel is niet alleen aan mij te danken. Hij kwam tot stand na vele gesprekken met de promotors. De titel schetst het volgende. Imams achter tralies zijn nieuwe imams (ook de vrouwelijke imams). De context is heel anders dan het werk

© Mohamed Ajouaou, 2010

in de moskeeën. Het is een nieuw beroep in een nieuwe context. Nederland is koploper in Europa met de islamitische geestelijke bijstand in gevangnissen en de opleiding. Er is echter nog steeds behoefte aan het leren van meer praktische vaardigheden (competenties) en een wetenschappelijke islamitische theologische kant van de opleiding tot imam. Met mijn proefschrift *Imam achter tralies, casestudie naar islamitisch geestelijke verzorging in Nederlandse penitentiaire inrichtingen met bouwstenen voor een beroepsprofiel* wil ik bijdragen aan het ontwerpen van een profiel-schets van het beroep van islamitisch geestelijk verzorger en de verdere professionalisering van de islamitisch geestelijk verzorging.

3. *Kunt u een korte samenvatting geven van uw proefschrift?*

In mijn onderzoeksveld was vrijwel geen kennis noch inzicht beschikbaar. De behoefte aan islamitisch geestelijke verzorging is als gevolg van 'verkleuring' van de detentie-instellingen merkbaar, er worden steeds meer islamitisch geestelijk verzorgers ingezet, maar wat ze moesten doen of wat ze feitelijk deden, hoe we dat deden en op welke fundamenten we dit baseerden was allerminst duidelijk. Ook internationaal is er geen enkel onderzoek naar verricht. Gebrek aan inzicht in deze praktijk is om wetenschappelijke en maatschappelijke redenen niet gewenst. Ik doel hier niet op het verzamelen van feitenmateriaal, maar op fundamenteel onderzoek naar het reilen en zeilen van een nieuw

perspectief in de geestelijke verzorging: *het islamitische perspectief*. Dit ging ik dus onderzoeken. Ik heb ten eerste een beeld van de islamitisch geestelijke verzorging opgebouwd, ten tweede de betekenis van deze praktijk in de juiste taal verwoord en ten derde een verklaring en theologische fundering van deze praktijk opgebouwd.

4. *Wat is het belangrijkste resultaat van uw onderzoek?*

Het belangrijkste resultaat is hierboven verwoord. Het volgende is mij bijvoorbeeld opgevallen: de islamitisch geestelijk verzorger is ook in detentiecontext voor zijn cliënten in de eerste plaats een imam. Het imamschap is de basislegitimatie en de belangrijkste verwachting van de gedetineerde. Vanuit deze beroepsidentiteit dient de islamitisch geestelijk verzorger zijn zorgtaak vorm te geven. Maar de islamitisch geestelijk verzorger is veel meer dan een moskee-imam. Zijn imamschap ondergaat als het ware fundamentele veranderingen in zowel de detentiecontext als in het publieke domein. In mijn proefschrift *Imams achter tralies* heb ik deze zaken wetenschappelijk in kaart gebracht.

Verder is mij opgevallen dat de inzet van de islamitisch geestelijk verzorgers en de effecten daarvan voor de zorgbehoefte nauwelijks verschilt van de collega's van de gevestigde orde. Maar de islamitisch geestelijk verzorger heeft eigen patronen en eigen methodieken. Dat komt doordat we in onze professionaliteit in een andere fase verkeren, vanwege het specifieke islamitische zorgperspectief en vanwege de specifieke doelgroep.

5. *U bespreekt in de probleemstelling van uw proefschrift de nodige spanningen rondom islamitische geestelijke verzorging. Welke zijn dat en ziet u ze als bedreiging of als kans?*

Ik heb tien spanningen geformuleerd. Ik noem hier drie. De belangrijke spanning is dat de islamitisch geestelijk verzorgers hun beroep gingen uitoefene-

nen zonder theologisch referentiekader, zonder wetenschappelijk gefundeerde zorgmodellen, vaak met een iets lagere opleiding en minder toerusting, kortom: vanuit een improviserende houding. Een andere spanning is dat de islamitisch geestelijk verzorger weliswaar categoriaal moet werken, maar hij in religieuze en levensbeschouwelijke opzicht een zeer divers(e) cliëntenbestand geestelijk hoort bij te staan. Een andere spanning is het overgevoelige maatschappelijke klimaat. Islamitisch geestelijk verzorgers moeten hun professie uitoefenen binnen het zogeheten islamdebat. Alle spanningen zijn bedreigingen als de islamitisch geestelijk verzorgers daar niet adequaat op reageren. In mijn proefschrift geeft ik aan hoe dit de onderzochte islamitisch geestelijk verzorger is gelukt.

6. *U hebt bewust ook een beroepsprofiel geformuleerd. Wat ziet u daarvan als de kern?*

Ik heb me beperkt tot het zogeheten religieus profiel. Dat wil zeggen, wat het betekent om als imam of als moslim geestelijke te werken in een publiek domein, in dit geval detentie, maar parallellen zijn ook door te trekken naar de zorg en het leger. Mijn proefschrift gaat niet over het profiel dat de zogeheten professionele aspecten beslaat, simpelweg omdat ik principieel geen verschil zie met het profiel van de bestaande geestelijk verzorgers.

7. *Is er vanuit uw proefschrift ook een link te trekken naar de ethiek?*

Zeker. Dat is ook een belangrijk verschil met de moskee-imam. Een islamitisch geestelijk verzorger is ethicus bij uitstek. Hij is voortdurend bezig met goed en kwaad, maar niet in moraliserende zin. Hij of zij is veel bezig met recht en onrecht, met rechtvaardigheid en onrechtvaardigheid. Hij of zij adviseert de organisatie over de humaniteit, of bejegening en over ethiek en moraal vanuit islamitisch perspectief.

8. *Welke praktijkverhalen die u ontving van gevangenisimams hebben u verrast of ontroerd?*

De verhalen van goedwillende imams die niet specifiek waren opgeleid voor het werk bij justitie, maar die het werk 'gewoon' deden. Uitproberen, gedetineerden opzoeken, aandacht geven aan het individu. Niet kijken naar de gedetineerde als Turk of als Marokkaan, maar als persoon die op een of andere wijze professionele begeleiding nodig had.

9. *Waarom zijn er in uw ogen nog steeds relatief weinig islamitisch geestelijk verzorgers werkzaam in zorginstellingen en bij Defensie?*

Combinatie van factoren. Defensie bijvoorbeeld stelde altijd hoge eisen als het gaat om de zendende instantie. Die moest er eerst komen en dan pas kon over het aanstellen van een islamitisch geestelijk verzorger gesproken worden. In de zorg speelt op dit moment volgens mij vooral het vinden van geschikt kader. Verder denk ik dat de behoefte aan geestelijke verzorging vanuit islamitisch perspectief enigszins wordt onderschat.

10. *U vergelijkt in uw studie de praktijk van de geestelijk verzorgers Hassan en Mahmoud en later nog twee andere geestelijk verzorgers. Wat is opvallend? Zijn de verschillen groter of de overeenkomsten?*

Geconcludeerd kan worden dat beide geestelijk verzorgers ruime ontplooiingsmogelijkheden zien binnen hun nieuwe ambt. Een verschil tussen hen beiden lijkt te liggen in de mate van verbondenheid met het ambt van moskee-imam. Het lijkt erop dat Mahmoud zich sterker verbonden voelt met het imamschap in de moskee en daarnaar handelt als islamitisch geestelijk verzorger. Hassan lijkt te spreken over verbreding vanuit de breuk, al handelt hij er niet letterlijk naar, zoals ik heb onderzocht in mijn onderzoek. Bovendien kan datgene wat Hassan naar voren brengt ook verstaan worden als versmalling van het moskee-imamschap ten opzichte van de islamitisch geestelijke verzorging. In feite komt de vergelijking van beide respondenten erop neer, dat er meer nodig is om het moskee-imamschap in een detentiecontext uit te oefenen. Dat meer betreft competenties, methodische verschui-

vingen, theologische bijstellingen enzovoort. (Vgl. *Imams achter tralies*, 2010, pag. 106 en 107).

11. *U vergelijkt ook de waardering door gedetineerden van islamitisch geestelijk verzorgers met hun Rooms-katholieke en Protestantse collega's. Wat viel daarbij het meest op?*

Wat mij het meeste opviel, is dat bijvoorbeeld de Rooms-katholieke en Protestantse geestelijk verzorgers veel spreken over hoe zij nabij kunnen zijn ten aanzien van de gedetineerden. Ze willen een vriend zijn, een maat of bijvoorbeeld een metgezel. Dit wordt gewaardeerd door Nederlandse gedetineerden (hoor ik van mijn collega's). Binnen de groep van imams ligt het accent anders. Het accent ligt meer op de professionele afstand. Imams willen wel aandacht geven aan gedetineerden die Moslim zijn, maar blijven op een behoorlijke (professionele) afstand. Dat komt omdat hun cliënten hen vooral op hun religieuze symbolische waarde voor begeleiding benaderen, niet vanwege vriendschap of maatschap. Ik merk ook dat door de moslim gedetineerden meer ervaren wordt dat de imams werkzaam zijn als vertegenwoordigers van een levensbeschouwelijke genootschap. Echter om op dit vlak parallellen te trekken met de zorg en het leger zal er in de nabije toekomst meer wetenschappelijk onderzoek moeten plaatsvinden.

12. *Hoe ziet u de toekomst van de islamitisch geestelijk verzorger?*

Dat is spannend.

13. *Hoe staan de islamitische geestelijk verzorgers tegenover wel of geen binding?*

U refereert denk ik naar de zendende instantie. Dit is een zeer gecompliceerde zaak, omdat de islamitisch zendende instantie maar net is opgericht. Binding kan ondersteunend werken, maar kan ook als klemmend worden ervaren. Islamitisch geestelijk verzorgers hebben echter veel baat bij een centraal landelijk aanspreekpunt die meehelpt om het islamitische perspectief op Nederlands bodem

mede vorm te geven. Geen binding betekent namelijk ook 'stuurloosheid'.

14. Wat kan uw proefschrift voor de VGVZ betekenen?

In de eerste plaats hoop ik dat de islamitisch geestelijk verzorgers in de zorg (sommige zijn lid van de VGVZ) een professionele beroepsidentiteit zich eigen zullen maken. Want er zijn veel overeenkomsten met detentie. Door een professionele beroepsidentiteit op te bouwen, ook voor de zorgsector,

kunnen zij hun praktijk beter duiden. Als op basis van deze feiten een gesprek ontstaat met collega's dan is dat veel winst voor de imams zelfs, maar ook voor de VGVZ!

* Drs. Theo A.R. de Zwart, MA is werkzaam in de Alysis Zorggroep (waaronder Ziekenhuis Rijnstate in Arnhem). Reacties naar aanleiding van dit interview met Dr. Mohammed Ajouaou kunt u mailen naar het e-mailadres majouaou@xs4all.nl

© Mohamed Ajouaou, 2010

* Dr. Mohammed Ajouaou (1968 Beni Said, Marokko), studeerde filosofie aan de Universiteit van Fez en behaalde zijn doctoraal Godeleerdheid aan de Universiteit van Amsterdam. Hij is sinds 2007 fulltime werkzaam bij het Ministerie van Justitie in Den Haag als Hoofd Islamitische Geestelijke Verzorging. In 2000 vonden de eerste gesprekken plaats met Prof. dr. Andries Baart over dit promotieproject aan de toenmalige Katholieke Theologische Universiteit te Utrecht. In 2001 is het onderzoeksontwerp door het college van hoogleraren goedgekeurd en in 2002 is het veldonderzoek gestart. Ajouaou deed zijn promotiewerk als buitenpromovendus naast zijn voltijds reguliere beroepen, maatschappelijke nevenactiviteiten, publiceren en gezinsleven. Ajouaou is getrouwd en vader van Nassim (10) en de tweeling Siraadj en Jinaan (7).

Mohamed Ajouaou promoveerde op woensdag 9 juni jl. aan de Universiteit van Tilburg (UvT). De titel van zijn proefschrift is: *Imam achter tralies, casestudie naar islamitisch geestelijke verzorging in Nederlandse penitentiaire inrichtingen met bouwstenen voor een beroepsprofiel*. Promotors: Prof. dr. Andries Baart, Prof. dr. Herman Beck.